

Милош Кнежевић
Београд

Приказ

ТРАНЗИЦИЈА И ГЕОПОЛИТИКА У НОВОМ КЉУЧУ¹

У плодном научном опусу од скоро педесет објављених књига и чак петстопедесет публикованих радова, књига *Геополитичка транзиција Балкана* социолога Љубише Митровића спада у оно мисаоно штиво у коме је сабрана и ефектно испољена енергија тумачења и разумевања историјске еволуције, текућих дилема и неразрешених проблема савременог доба.

Полазишта књиге састављене од једанаест тематских и методолошки конзистентних поглавља, солидно су утемељена у општој или теоријској социологији, која обухвата више социолошких субдисциплина. Проширена, могло би се рећи панорамска перспектива истраживања, обогаћена је продорним хеуристичким увидима политиколошког, правног, економског, психолошког, антрополошког, историјског и културолошког типа. Мултидисциплинарна подлога промишљања широког опсега не омета, међутим, ауторову у много наврата искушану и проверену социолошку оријентацију.

Социолошка темељност Митровићевог рада, осведочена је скоро поулувековним деловањем (1970–2014) на научној и теоријској сцени Србије и некадашње Југославије. Када је неко критички и теоријски ангажован у тако дугом, историјски разноврсном и драматичном периоду, мора бити да се и у његовом опусу догађајни слој не само механички рефлектовао него и имагинативно оплођивао са обрасцима теоријског мишљења. И јесте, и што је свакако значајно, дешавало се то у широком распону креативних теоријских сагледавања онога што се назива нашом збиљом.

Поткрепљен респективном литерарном ерудицијом и познавањем теоријске баштине разних друштвених наука, неопходних за шире и дубље разумевање преломних догађаја у последњих тридесетак година на овом тлу и смисла прошлог века у целини, аутор је и у овој књизи демонстрирао неопходност познавања прошлости зарад дијагноза садашњости и прогноза будућности.

У Митровићевом теоријском фокусу налази се последично подељени и размрвљени јужнословенски простор на неизвесном проблемском пољу Балкана. Као европски макрорегион полуострвски Балкан је заправо *dramtis personae* Митровићевих опсервација и наратива, у оној мери у којој је дејугословенизовани јужнословенски простор замењен друкчијим и општијим именом. Али, Митровић је далеко од тога да без промишљања прихвата манипулативно но-

¹ Љубиша Митровић, *Геополитичка транзиција Балкана. Социолошки огледи*, Прометеј, Нови Сад, 2014, стр. 194.

минализовање и захтеве политике преименовања и десубјективизовања древних историјских простора. Залажући се за иновације, он поштује старину.

Митровић се у многим поглављима књиге показује као непомирљиви критичар деструктивних процеса ребалканизовања, као што истовремено заступа позитивни цивилизацијски и културни, те економски и политички програм *балканстава* који реактуализује призивом некадашње деколонизаторске и еманципаторске девизе: „Балкан балканским народима!“

Митровићева пажња је непрестано усмерена на пропитивање историјске судбине српског народа и српског етнонационалног, политичког и духовног простора у југословенском и постјугословенском раздобљу. Пресудни епохални догађај разлагања друге и треће Југославије аутор, при том, не схвата једнострано и једнозначно, само као идеалтипски „чисто“ распадање и самоурушавање, већ смотреније и комплексније што значи мултикаузално; као интеракцију и суперпонирање два процеса – спољашњег разбијања и унутрашњег распадања у конкретном временско/просторном, тј. историјском и геополитичком склопу.

И управо суочавање са очигледно разорним дејством спољних чинилаца растурања сложене југословенске државе усмерило је аутора на тумачење међународног контекста југословенског сукоба на Балкану. Из Митровићевим критичких анализа општих глобализацијских трендова и посебних транзиционих токова не успевајуће утисак да је аутор одушевљен могућношћу заснивања „глобалологије“ или „транзициологије“ у стриктном смислу. Аутор, наима, није рад сагледовању тих несумњиво важних појава из издвојених ракурс посебно „скројених“ дисциплина, већ је склонији њиховом смотреном увођењу у широко проблемско поље социологије, конкретно социологије глобализације, социологије регионалног развоја, а онда и социологије политике и транзиционе социологије.

Међу домаћим ауторима који су тумачили поменуте феномене и покушали да их дисциплинарно лоцирају, Митровић је у квалитетним интерпретативним резултатима у много чему најдаље и највише одмакао.

Као проницљиви познавалац друштвених токова Љубиша Митровић је одавно уочио да се кључни феномени главног еволутивног правца епохе, какви су на пример глобализација и транзиција, не могу разумети без поливалентног и мултиперспективног сагледавања. Одатле се у овој, као и у претходним Митровићевим књигама, уз првенствени социолошки метод, указују и други методи, нарочито из домена историографије, културологије, политикологије и, што је нарочито значајно, геополитике.

Љубиша Митровић је, заправо, међу осведоченим и истакнутим социолозима у Србији, понајвише урадио на примени и афирмацији потребе тумачења и разумевања различитих геополитичких пракси, теорија и доктрина у последњих тридесетак година. Скоро у свакој његовој објављеној студији или књизи видљив је сензибилитет за геополитичке токове, али и успеле анализе друштвених, политичких, економских и културних услова и детерминација те врсте.

На уважавање и примену класичне, модерне и постмодерне геополитике – као специфично просторно усредсређене политичке праксе и нарочите теоријске, тј. научне традиције – аутора је упутила катастрофална историја разбираспада друге и треће Југославије. Катастрофа на епохалном хоризонту нехумане трагедије етничког, грађанског, верског и територијалног рата, није могла да буде ни тумачена ни схваћена без узимања у обзир и објашњења спољашњих силница деструкције. Те силнице, које су јужнословенске народе подстрекивале и гурале у крвопролиће, по својој (пост)империјалној логици, саможивим интересима и препознатој хегемонијаној природи, биле су непатворено и ноторно геополитичке.

Геополитички приступ у тумачењу и објашњењу појава савременог света Митровић није одабрао случајно или усиљено, механичким или помодним угледањем, ни накнадним опамећивањем, нити намицањем монокаузалног алибија којим би да се сакрију остали узроци, разлози и поводи деструкције југословенске и српске државе. Напротив, снажним дискурсивним упливом у заталасани геополитички простор аутор је само изразио одавно насталу потребу за утажењем извесног интерпретативног аптетита у чијој подлози је била извесна каузална неухраћеност.

Једноставније речено, такав захват је означио неизбежну потребу употпуњавања постојећих анализа теоријски занемареним компонентама ресурсне вредности територија и изворних својстава територијалности, и, шире гледано, просторности као непорецивог аксиома сваке политике, некада као и сада. У предоченом смислу Љубиша Митровић, дакле, није само признати и угледан социолог него и незаобилазан геополитички, то јест геополитиколошки аутор.

Основне и дубинске парадигме које аутор континуирано примењује у анализи локалних, регионалних и глобалних прилика потичу из категоријалног апарата теорије светског система, теорије зависне модернизације, још ближе речено, социологије промена и развоја. Отуда су у појавном и појмовном средишту ове књиге бројна тумачења феномена, попут: идентитета, традиције, иновације, модернизације, рестаурације, реформи, раста, развоја. Исто тако, кроз ауторову свест непрестано промичу мега-појмови најопштијих процеса и структура, као што су: светски систем, (нови) светски поредак, мондијализација, глобализација, центар, глобална моћ, „мекана моћ“, полупериферија, периферија, периферизација, постимперијализам, неоколонијализам, реколонијализација, доминација, хегемонија, експлоатација, интревенционизам, десувенијализација, детериторијализација, итд.

Ноодрекнути и имплициран Марксов општефилозофски и теоријски утицај осећа се у разматрањима бруталности савремених поремећаја, са мисаоних становишта: светске репродукције капитала, светског тржишта, теорије кризних циклуса, експанзије финансијског и банкарског капитализма, дехуманизације, отуђења, постварања, израбљивања, поробљавања, послушности, понизности, покорности и сл.

Митровићева метода и категоријални апарат у мисаоном оптицају указују, заправо, на једну у нашим условима у знатној мери депресирану и проређену

интелектуалну праксу – задржавања теоријских, културних и цивилизацијских достигнућа еманципаторне мисли левице. Та интелектуална пракса је супротна колико раширеном толико конфузном конформизму „идеологије без идеологије“, тачније идеја без идеја, али и морално провокативном и иритантном конвертитству, нарочито квазитеријском прелазништву које у највећој мери превладава на домаћој етички пољуљаној и теоријски крхкој научној сцени.

У књизи *Геополитичка транзиција Балкана*, Љубише Митровића препознају се вредносни увиди поменутих „великих теорија“, чији критички налази су примењени на глобализацијске и транзиционе ефекте тешког стања у коме се на размеђу векова и светова наша Србија, али и друга растразна и подељена јужнословенска друштва, државе, полудржаве, квазидржаве и тзв. ентитети. Митровић се прилежно бави замршеним емпиријским токовима у запретиној феноменологији разбираспада, тежећи при том да разазна и сазнајно распозна разорну аморфију епохе, од већ уобличених политичких и геополитичких продуката разбијања и распадања некада колико-толико јединственог друштва и државе.

Многи облици југословенског „полураспада“ чинили су се савременицима као пустопашна импровизација, ничим ограничени спонтанитет на самим рубовима хаоса, напросто као неразумљива и нетеоретабилна маса дешавања неподвижне историје. Митровићев теоријски приступ, додуше, не отклања у потпуности историјски контингенцију – то је усталом и немогуће – али је препознавањем зона узрочности ипак умањује и ублажава. Одатле се ова, као и многе претходне књиге социолога Љубише Митровића, могу разумети као савесна и успела тежња тумачења оних околности тегобног живота на овом, не увек обећавајућем и срећном поднебљу, које су често остајале затурене у субтеоријским и атеоријским низијама необјашњености.

Поменуто је како и колико критички апарат који Митровић примењује указује на чињеницу да се аутор није олако одрекао нити одбацио оно најбоље што се у домаћој, европској и светској мисаоној традицији, без либљења и предрасудних зазора, може одредети као лево, још неисцрпљено социјалдемократско и вазда атрактивно хуманистичко, слободоумно и једначарско полазиште. Отуда је Митровићев критички став нужно оријентисан на демаскирање нових и до сада непознатих облика транзиционог ауторитаризма и поклизнућа са праваца продемократског реализма и ваздашњег идеала аутентичне демократије. Иако је свесрдно за демократију, као изнађени облик најподесније владавине у друштву и држави, аутор ниуколико није демократски фундаменталиста ма ког секташког типа.

Из реченог је разумљива ауторова упорна и образложена критика намељиве неолибералне фразеологије и њој сходних и пригодних политичких пракси. Митровић то чини разложним препознавањем погубних кризних учинака тзв. неолибералних реформи и реформатора, на дубоко разровашеном транзиционом терену источноевропских и балканских земаља. Аутор је, попут већине угрожених и осиромашених грађана, исувише свестан да је после разбираспад-

не кризе и катастрофе реалног социјализма и самоуправљања, уследила нагла фаза преласка, прескока из једног система у сасвим други и супротан систем; транзиција која се, и против предвиђања и колико неумесних толико успаљених идеолошких жеља, такође, испољила кроз кризна махнитања.

Митровић се у овој књизи, и оном делу властитог опуса који је настао у протеклих двадесетак година, бави перманентном кризом српског и југословенског друштва, сталном и заталасаном кризом која се ни у једном досадашњем часу није пребликовала у пронадани просперитет. Криза се, дакле, упркос сијасету демагошких обећања, наставила и продубила, и у Митровићевим теоријским опажањима та негативна чињеница није склоњена у страну нити реторички мимоиђена, напротив, омрачена очигледност продужене кризе нашла је своје средишње аналитичко место.

Зато је скоро непотребно подсећање да социолог Љубиша Митровић ни на један начин није одушевљен транзиционим ефектима у Србији и региону, као што поготово није прорачунати апологет примитивне и бруталне ресторације капитализма у кримногеним тајкунским и буразерским приватизационим подухватима. За многе од тих узурпаторских и конфискационих подухвата одавно се, уосталом, зна да нису у домену политикологије и социологије него криминалогије и социјалне патологије.

Митровићу је исувише добро познато шта је добро а шта је рђаво учињено у земљи која се дичила самосвојном, тј. оригиналном револуцијом, која је у некадашњем социјалистичком свету једина имала извесна искуства са слободним тржиштем и капитал-односом у целини. Одатле се може рећи да је Љубиша Митровић луцидни теоријски критичар посткомунистичких посрнућа и транзиционих неуспеха, а не хвалитељ система који не показује ни минималне знакове социјалног оздрављења.

Критика негативних ефектата глобализације у свету живота и идеологије глобализама у домену промене индивидуалне и колективне свести, у наметаним идеологемама преумљујуће транзиције, у Митровићевој интерпретацији није мимоишла ни до недавно доминантну праксу моноцентризма (друго име: униполаризам) у његовом евроамеричком, тј. американоократском издању.

Митровић је доследни критичар моноцентричног међународног система односа. У неким претходно изнетим ставовима он је антиципирао неминовну обнову полицентризма, то јест мултиполарног света евроазијске и БРИК будућности. Отуда је разумљив и ауторов став у коме јасно разликује појаве и појмове континенталне Европе и бриселске организације Европске уније, не либећи се при том да евроинтеграције осмотри и са тачака гледишта битно другачијих од оних које тренутно превађавају у некритичком еврофорном дискурсу и политици. Ту је, пре свега, реч о критици изобличено схваћених евроинтеграција које полазиште и долазиште имају у десуверенизовању, реколонизацији, дискриминацији и периферизацији заосталих и зависних друштва чије поремећене и „реметилачке“ државе су на разне начине осујећене, непотпуне и територијално начете.

Уз све до сада изречено, Митровић је зачетник једног новог интерпретативног приступа транзиционом склопу који је методски, дисциплинарно и институционално заснован под називом *геокултура мира*. Познатој и прихваћеној тријадној подели на геополитику, демополитику и геоекономију, додан је још један колико нужан толико плодан и инспиративан спој, географије и културе – *геополитике мира и културе мира* - саобразан ранијим доменима *полемологије*, тј. *конфликтологије*, као науке о сукобима и рату, и *иринологије*, као науке о миру.

Колико је наречени мировни захват у контрадикцији са раширеним расудама и предрасудама да је свака геополитика нужно заснована на супротностима и противречностима које, напослетку, исходе у сукобима и ратовима, остаје у наслеђе даљим просуђивањима. Углавном и понајпре, геокултура мира би са геополитиком мира могла да има одређене сличности у есхатолошкој димензији окончања сукоба постигнућем завршног стања мира.

Аутор је, наиме, схватио дубоку постконфликтну и постауторитарну потребу за уравнотежењем, нормализовањем и хармонизовањем односа на ексјугословенском простору у савременом (дез)интегративном раздобљу. Геокултурни приступ заснован је у додирујућим областима области културе и културологије, и историје и историографије. Тај приступ је укрштен и обогаћен приказима културних аспеката политичких и геополитичких процеса, са етичког становишта хумане екологије, мултиетничке и мултиконфесионалне толеранције и пожељности трајног друштвеног мира.

Митровићева социолошка, геокултурна и геополитиколошка интерпретација досадашњих и текућих конфликта на југословенском тлу није, међутим, заснована на пукој филантропији, моралистичким ескападама или апстрактним пацифистичким заносима, она је пре свега ослоњена на препознавање унутрашњих и спољашњих узрока овдашњег пада у провалију заосталости, зависности и сваковрсног транзиционог клијентелизма.

Ни у једном часу, аутор није сметнуо са ума међуоднос хармонијских и конфликтних сила савременог света, не падајући у заблуду о искључивој преминацији само сукоба или само сарадње. Добро познајући савремене социолошке теорије модернизације Митровић у свом досадашњем опуси и сваком сваком поглављу ове књиге настоји да укаже на могућности превазилажења проблема и перспективе обнове и развоја. Ипак, Митровић није наиван аутор, несвестан величине тешкоћа у којима је Србија већ дуже време, све до данас. Његова критика креће се пољем могућег, остављајући по страни можда пријемчивији утопијски новогovor максимално идеализоване посттранзиционе и „безалтернативне“ и „чланске“ ЕУ-будућности.

Књига Љубише Митровића *Геополитичка транзиција Балкана* се тематски, структурно и композиционо надодаје на књигу у *Савремени Балкан у кључу геополитике* (ИПС, Београд, 2004), чим се заокружује јединствено ауторово геокултурно и геополитиколошко становиште. Један од уочљивих доприноса ове књиге јесте постављање и образлагање односа два процеса и две праксе

– транзиције и геополитике – који често нису довођени у везу, а ако су и довођени то се дешавало кроз међусобно неутралисање и искључивање, у ствари, алтернацију.

Љубиша Митровић промишљањем препознаје једно другачије стање ствари, успостављајући ново мерило у сагледавању до сада оделито одређиваних токова. Аутор, наиме, указује, образлаже и доказује да прелазак и пролазак, то јест транзиција има свој нарочити геополитички облик, штавише, да је транзиција у српском и југословенском случају у бити геополитички процес, те да се транзиција без геостратегије и геополитике великих, средњих и малих сила уопште ни не може разумети.

Изнето је теоријски новум Митровићеве књиге, који не би смео остати незапажен у круговима свих оних који нису заинтересовани само за учтиву социолошку и историографску ретроспекцију токова који су довели до савремених апоретичких компликација, него су заинтересовани и за тумачење природе стања у коме ти агенси – као непрекинуте и непревладане констатне и варијабле – још увек делују несмањеним интензитетом.

Напоследку, потребно је рећи да књига Љубише Митровића *Геополитичка транзиција Балкана*, пружа довољно разлога за став да преплетени и прожети транзициони и геополитички процеси још ни издалека нису довршени. Тумачења и становишта изнета у књизи упућују закључак да је реч о успелом настојању отклањања интерпретативног дефицита у збуњујућим вишковима историје која не престаје да се пенушавао прелива преко рубова разумевања.

На самом крају вратимо се начас спретно справљеној формулацији наслова књиге у којој је, чини се са разлогом, садржана суштина Митровићевог тумачења раздобља у коме живимо. Транзиција и геополитика су у тесном узрочно-последичном односу: Транзиција може бити геополитичка; геополитика може бити транзициона. Укратко, једно подручје европског света може се наћи, и већ се нашло у својеврсној геополитичкој промени, преласку који се карактерише као *геополитичка транзиција*. Митровићев теоријски допринос је томе што је овај кадшо интуитивно предосећан, пролазни, прелазни и крајње промењљиви однос, теоријски рационализовао и довео да веће појмовне јасноће. У томе се, без сумње, састоји и ауторов не мали теоријски успех.

